

Lekce 4

Text: Biret-Ingga váhnemat

Šilljui vuodjá alit biila. Dat leat Biret-Ingga áhčči, eadni ja viellja. Vieljas lea vel bus'sá fárus. Uksabiel'lu čuodjá ja sii bohtet sisa. Máhtte lea vuot Biret-Ingga luhtte. Biret-Ingga váhnemat eaba dovdda Máhte ja sii dearvvahallet.

– Buorre beaivi! Bures, bures!

– Dá lea Máhtte. Dá leaba mu váhnemat Sire ja Ovllá. Ja dá lea mu viellja Biera ja su bus'sá Bibi.

Biera bus'sá njávgu. Dat lea čáhppes bus'sá. Biera viehká bussáin stoahkat. Máhtte hállá Biret-Inggáin, su áhčiin ja etniin.

– Mun lean ollu áhčiin meahcis ealu luhtte. Mu eanu ja guokte čeazi leat maiddá seamma siiddas. Mus eai leat vieljat, muhto mus leat golbma oappá. Mun lean áidna bárdni.

– Goarrugo du eadni? Sire jearrá.

– De goarru. Eadni goarru dálge unna oabbái El'lii odđa gávtti. Son lea čeahppi goarrunmášiinnain goarrut earáge go sámeduoji.

Biret-Ingga áhčči fas jearrá meahcceságaid.

– Mus lea odđa mohtorgielká, ii goittotge Lynx. “Lynx”, dadjá boazoolmmoš go vázzila, diihan diehtibehtet.

Áhčči čaibmá. Eadni maiddái mojuhallá. Biret-Inggás lea somá. Soai etniin vuos'saba lasi gáfe. Soai eaba astta gal láibut, muhto Biret-Inggás leat vel nisoláibbit. Sii borret daid.

Biera ii leat šat siste. Go bussáin stoahká, ii astta eará.

– Manin Liissá ja Máret eaba leat dáppe? jearrá Biret-Ingá.

– Soai leaba gávppis. Liissá áigu oastit odđa vilges busira ja fiskes jáhka. Máret fas odđa ruškes gápmagiid ja liikebiktasiid. Soaihan mannaba skuvlii.

Eadni ja áhčči eaba astta leat guhká. Soai čuorvuba Bierage fárrui ja dalle sii vulget. Biera seavvá vel go manná.

Slovíčka

šillju – šilju	/šil'ʃuu – šiil'ʃuu/	dvorek
alit, #alit	/âliih(t)/	modrý
bus'sá – bussá	/pussää – puussää/	kočka
sis	/siisa/	dovnitř
vuot	/vue'h(t)/	opět, zas
luhtte	/luhte/	u, od
váhnemat	/vääNemat/	rodiče (PINom)
dovdat – dovddat	/tovtah(t) – toovttaan/	znát
dearvvahallat – dearvvahalan	/tiärvvahtâllah(t) – tiärvvahtâlan/	pozdravit se
njávgut – *njávggun	/n'javkuuh(t) – n'aavkkuun/	mňoukat

čáhppat, #čáhppes	/čahpah(t) – čähpes/	černý
viehkát – viegan	/viehkaah(t) – vie.aan/	běžet
stoahkat – stoagan	/stuahkaah(t) – stua.aan/	hrát si
eallu – ealu	/iälluu – iäluu/	(sobí) stádo, dobytek
seamma	/sea'mma/	stejný
siida – siidda	/sijta – sijtta/	sámská obec
áidna	/ajna/	jediný
dál	/tääl/	teď, nyní
-ge	/-ke/ ~ (po vokálu) /-je/	také, též (sufixální partikule)
ođas, #ođđa	/oodaas – oodđa/	nový
gákti – gávtti	/kaktii – käävhtii/	kabát
čeahppi, #čeahpes	/ččähpii – ččähpes/	šikovný
mašiidna – mašiinna	/mašijna – mašiinjna/	stroj
goarrunmašiidna	/kuarrunmašijna/	šicí stroj
eará	/iärää/	jiný
go	/ko/	jako
sápmi – sámi	/sääpmii – säämii/	sámština, sámský
Sápmi – Sámi		Laponsko
duodji – duoji	/tuot ^t ji – tuojii/	řemeslný výrobek
sáhka – sága	/saahka – saa.a/	téma, záležitost, řeč
mohtor – mohtora	/mohtor – mohtora/	motor
gielká – gielkká	/kiē ^h kää – kielhkää/	saně
ii goittotge	/koo'jhtohke/	ovšem ne
olmmoš – olbmo	/oolmmoš – olmo/	člověk (neprav. skloňování!)
boazoolmmoš	/poa'co.oolmmoš/	chovatel sobů
vázzit – váccán	/vázciih(t) – vääccään/	jít
vázzilit – vázzilit	/vázciilih(t) – vāzciilan/	vyrazit, vyjít, vydat se; začínat
chodit		
vázzila	/vázciila/	Sg3p slovesa <i>vázzilit</i>
-han	/-han/	zdůrazňovací suffix. partikule
(však)		
diehtit – dieđán	/tiehtiih(t) – tieđään/	vědět
čaipmat – čaimman	/čâjmah(t) – čâjmmaan/	smát se
mojohallat – mojohalan	/moojohtâllah(t) – moojohtâlan/	usmívat se
lasi	/lââsii/	zbytek; navíc, ještě
siste	/siste/	uvnitř, zevnitř
oastit – oasttán	/oâstiih(t) – uâstään/	koupit
busir – busira	/puusiir – puusiira/	svetr
fiskat, #fiskes	/fiskah(t) – fiskes/	žlutý
jáhkka – jáhka	/jahka – jaahka/	kabát
ruškat, #ruškes	/ruškah(t) – ruškes/	hnědý
gáma – gápmaga	/kaama – kaapma.a/	boty
gápmagiid	/kaapma.ij/	PlGen slova <i>gáma</i>

liiki – liikki	/lij ^h kii – liijhkii/	kůže
bivttas – biktasa	/piivhtaas – piktasa/	oblečení
liikebiktasat (pl.)	/lij ^h kepiktasah(t)/	spodní prádlo
skuvla – skuvlla	/skuvla – skuuvlla/	škola
čuorvut – čuorvvun	/čüěrvuuh(t) – čuorvvuun/	volat
seavvit – seaván	/siäviih(t) – siävään/	mávat

Mluvnice

A. Plurál nominativu a genitivu

Plurál nominativu se tvoří následujícím způsobem:

slabý stupeň + koncovka *-t*

Plurál genitivu obdobně:

slabý stupeň + koncovka *-id*

Ve východních nářečích se konsonant *d* genitivní koncovky nevyhovuje.

Při tvorbě plurálového genitivu může docházet k narovnání diftongu (motivace stejná jako u sloves). V *e-* a *o-*kmenech (ty však nejsou příliš běžné) dochází k následující vokalické změně: *e > i* a *o > u*:

SgNom	PlNom	PlGen	
<i>mánná</i>	<i>mánát</i>	<i>mánáid</i>	dítě
<i>biila</i>	<i>biillat</i>	<i>biillaid</i>	auto
<i>dállu</i>	<i>dálut</i>	<i>dáluid</i>	dům
<i>reive</i>	<i>reivvet</i>	<i>reivviid</i>	dopis
<i>ruvdno</i>	<i>ruvnnot</i>	<i>ruvnnuid</i>	koruna (platidlo)
<i>guos'si</i>	<i>guossit</i>	<i>gussiid</i>	host

Ve vazbě s tázacími zájmeny *mii* 'jaký, který' a *gii* 'který' je závislý nominální člen v plurálu genitivu:

- *Mii mašiinnaid dát lea?* - Co je to za stroj?
- *Dat lea goarrunmašiidna.* - To je šicí stroj.
- *Mii láibbiid dát lea?* - Jaký je to sendvič?
- *Dat lea suovasbiergoláibi.* - S uzeným masem.
- *Ingá boahtá gal'lestallat eahkes.* - Ingá přijde večer na návštěvu.
- *Gii Inggáid?* - Která Ingá?

B. Komitativ

Singulár komitativu se tvoří následujícím způsobem:

slabý stupeň + koncovka *-in*

Koncové kmenové vokály *e* a *o* se mění na *i* a *u*, stejně jako v případě singuláru illativu a plurálu genitivu. Ve druhé slabice komitativního tvaru se může vyskytnout *-ii-*, a motivovat tak narovnání diftongu slabiky první:

<i>biila</i> ‘auto’	> <i>biillain</i>
<i>mánná</i> ‘dítě’	> <i>mánáin</i>
<i>guos’si</i> ‘host’	> <i>gussiin</i>
<i>Máhtte</i>	> <i>Máhtiin</i>
<i>ruvdno</i> ‘koruna’	> <i>ruvnnuin</i>
<i>biergu</i> ‘maso’	> <i>biergguin</i>

Komitativ má dvě základní funkce.

a) Vyjadřuje nástroj či prostředek:

<i>Ingá goarru gávtti goarrunmašiinnain.</i>	Ingá šije kabát na šicím stroji.
<i>Mun doalvvun du skuvlii biillain.</i>	Odvezu tě do školy autem.
Odvezu tě ze školy autem?	
<i>Čálátgo reivve beannain?</i>	Napíšeš dopis perem?
<i>Máhtte vuodjá mohtorgielkkáin.</i>	Máhtte jede na sněžném skútru.
<i>Olmmoš ii eale dušše biergomáliin.</i>	Člověk není živ jen z pouhého vývaru.
<i>Oastán bierggu čuđiin ruvnnuin.</i>	Koupím maso za sto korun.

b) Vyjadřuje účastníka či společníka:

<i>El’le hállá gussiin.</i>	Elle mluví s hostem.
<i>Biera stoahká bussáin.</i>	Biera si hraje s kočkou.
<i>Mun manan bostii Máhtiin.</i>	Jdu s Máhttem na poštu.

Pokud je v duálu 1. a 2. osoby potřeba určit druhý subjekt („já“ a „ty“ jsou dané), vyjádří se komitativem spolu se zájmeny *moai* a *doai*.

<i>Boahtibeahttigo doai Inggáin fárrui?</i>	Přijdeš ty i Ingá?
<i>Moai Máhtiin vulge gávpái.</i>	Půjdeme s Máhttem do obchodu.
(~ <i>Moai vulge gávpái Máhtiin.</i>)	

Pokud je třeba blíže určit duálový subjekt ve 3. osobě, použije se následující konstrukce: osoba₁ (SgGen) + *guovttos* + osoba₂ (SgKom). (Slovo *guovttos* je derivát slova *guokte* ‘dva’.)

Áhči guovttos Máhtiin vuolgiba meahccái. Otec a Máhtte jdou do divočiny („do hor“, „do lesa“).

Pokud ze syntagmatu se členem *guovttos* vynecháme osobu₂, bude mít taková vazba významy následující:

<i>Máhte guovttos</i>	1. ‘Máhtte s přítelkyní či manželkou’
	2. ‘Máhtte a někdo další, kdo byl zmíněn dříve’
	3. ‘dva Máhtteové’
<i>čál’li guovttos</i>	1. ‘sekretář s manželkou / sekretářka s manželem’
	2. ‘sekretář a někdo další, kdo byl zmíněn dříve’

3. 'dva sekretáři'

Další příklady:

<i>gánda guovttos</i>	'chlapci (dva)'
<i>duot guovttos</i>	'tamti dva' (<i>duot</i> je v nominativu!)

C. Pádové tvary zájmen

Zde jsou doplněné tabulky pádů osobních, ukazovacích a tázacích zájmen:

Nom	Gen	Lok	Ill	Kom
<i>mun</i>	<i>mu</i>	<i>mus</i>	<i>munnje</i>	<i>muinna</i>
<i>don</i>	<i>du</i>	<i>dus</i>	<i>dutnje</i>	<i>duinna</i>
<i>son</i>	<i>su</i>	<i>sus</i>	<i>sutnje</i>	<i>suinna</i>
<i>moai</i>	<i>mun'no</i>	<i>mun'nos</i>	<i>mun'nuide</i>	<i>mun'nuin</i>
<i>doai</i>	<i>dudno</i>	<i>dudnos</i>	<i>dudnuide</i>	<i>dudnuin</i>
<i>soai</i>	<i>sudno</i>	<i>sudnos</i>	<i>sudnuide</i>	<i>sudnuin</i>
<i>mii</i>	<i>min</i>	<i>mis</i>	<i>midjiide</i>	<i>minguin</i>
<i>dii</i>	<i>din</i>	<i>dis</i>	<i>didjiide</i>	<i>dinguin</i>
<i>sii</i>	<i>sin</i>	<i>sis</i>	<i>sidjiide</i>	<i>singuin</i>

Zájmena *mii*, *dii* a *sii* jsou plurálová osobní zájmena. Používají se tehdy, když se vypovídá o více než dvou osobách.

SgNom	SgGen	SgLok	SgIll	SgKom	PlNom	PlGen
<i>dat</i>	<i>dan</i>	<i>das</i>	<i>dasa</i>	<i>dainna</i>	<i>dat</i>	<i>daid</i>
<i>dát</i>	<i>dán</i>	<i>dás</i>	<i>dása</i>	<i>dáinna</i>	<i>dát</i>	<i>dáid</i>
<i>diet</i>	<i>dien</i>	<i>dies</i>	<i>diesa</i>	<i>dieinna</i>	<i>diet</i>	<i>dieid</i>
<i>duot</i>	<i>duon</i>	<i>duos</i>	<i>duosa</i>	<i>duoinna</i>	<i>duot</i>	<i>duoid</i>
<i>dot</i>	<i>don</i>	<i>dos</i>	<i>dosa</i>	<i>doinna</i>	<i>dot</i>	<i>doid</i>
<i>mii</i>	<i>man</i>	<i>mas</i>	<i>masa</i>	<i>mainna</i>	<i>mat</i>	<i>maid</i>
<i>gii</i>	<i>gean</i>	<i>geas</i>	<i>geasa</i>	<i>geainna</i>	<i>geat</i>	<i>geaid</i>

D. Plurálové tvary sloves

Plurálové tvary sudoslabičných sloves podléhajících gradaci se tvoří následujícím způsobem:

- 1Pl (*mii*): silný stupeň + koncovka *-t* (tvar homonymní infinitivu!)
 2Pl (*dii*): silný stupeň + koncovka *-behtet*
 3Pl (*sii*): narovnání diftongu + silný stupeň + změna vokálu + koncovka *-t*

Změna koncového kmenového vokálu ve 3. osobě plurálu je stejná jako v 1. osobě duálu: $a > e$, $i > e$, $u > o$.

	-at: <i>vuoš'šat</i> 'vařit'	-it: <i>vuolgit</i> 'odejít'	-ut: <i>doalvut</i> 'odnést'
<i>mii</i>	<i>vuoš'šat</i>	<i>vuolgit</i>	<i>doalvut</i>

<i>dii</i>	<i>vuoš'sabehtet</i>	<i>vuolgibehtet</i>	<i>doalvubehtet</i>
<i>sii</i>	<i>vuš'set</i>	<i>vulget</i>	<i>dolvot</i>

Konjugace existenciálního a záporového slovesa je zčásti nepravidelná:

<i>mun</i>	<i>lean</i>	<i>in</i>
<i>don</i>	<i>leat</i>	<i>it</i>
<i>son</i>	<i>lea</i>	<i>ii</i>
<i>moai</i>	<i>letne</i>	<i>ean</i>
<i>doai</i>	<i>leahppi</i>	<i>eahppi</i>
<i>soai</i>	<i>leaba</i>	<i>eaba</i>
<i>mii</i>	<i>leat</i>	<i>eat</i>
<i>dii</i>	<i>lehpet</i>	<i>ehpet</i>
<i>sii</i>	<i>leat</i>	<i>eai</i>

Pokud je subjekt existenciální či habitativní/ posesivní věty plurálový nebo vyjádřený číslovkou vyšší než jedna, je predikát v plurálu (1). Predikát je v plurálu (a nikoli duálu) i tehdy, je-li subjektem tohoto typu vět vazba číslovky *guokte* se substantivem významu osoby (2). To se ovšem nevztahuje na věty s určeným subjektem s vazbou *guovttos* (3):

(1) <i>Mus lea okta viellja.</i> <i>Mus leat golbma vielja.</i>	Mám jednoho bratra. Mám tři bratry.
<i>Šiljus lea biila.</i> <i>Šiljus leat biillat.</i>	Na dvoře je auto. Na dvoře jsou auta.
(2) <i>Mus leat guokte vielja.</i> <i>Šiljus leat guokte gándda.</i>	Mám dva bratry. Na dvoře jsou dva chlapci.
(nikoli: <i>*Mus leaba guokte vielja; *Šiljus leaba guokte gándda</i>):	
(3) <i>Duoppe leaba Máhte guovttos Inggáin.</i> <i>Gándda guovttos leaba šiljus.</i>	Támhle je Máhte a Injá. Chlapci (dva) jsou na dvoře.

To vše se týká i záporných vět těchto typů:

<i>Mus ii leat viellja.</i> <i>Mus eai leat vieljat.</i> <i>Šiljus ii leat biila.</i> <i>Šiljus eai leat biillat.</i> <i>Eai mus leat guokte vielja.</i>	Nemám bratra. Nemám bratry. Na dvoře není auto. Na dvoře nejsou auta. Nemám dva bratry.
(nikoli: <i>*Eaba mus leat guokte vielja</i>)	

E. Poslední typy střídání stupňů

E.1. Ve slabém stupni krátká nosovka, v silném okluzíva + nosovka (II – I)

pm	m	Sápmi – Sámi	/sääpmii – säämii/	Laponsko
tn	n	vuotna – vuona	/vuotna – vuona/	záliv
tnj	nj	botnjat – bonjan	/pootn ¹ aah(t) - poon ¹ aan/	ohnout
knj	nj	jiekŋa – jieŋa	/jiekŋa – jieŋa/	led

E.2. Okluzíva + nosovka v obou stupních (III –II)

bm	pm	gobmi – gopmi	/kopmii – koopmii/	duch, strašidlo
dn	tn	bodni – botni	/potnii – pootnii/	dno
dnj	tnj	boadnji – boatnji	/pöät ¹ n ¹ ii – puät ¹ n ¹ ii/	manžel
gnj	knj	duogŋat – duokŋan	/tűčkŋah(t) – tuokŋaan/	záplatovat

F. Řadové číslovky; časová určení

Řadové číslovky:

okta	vuosttas ~ vuosttaš
guokte	nubbi
golbma	goalmmát (!)
njeallje	njealját
vihtta	vidát
guhtta	guđát
čieža	čihččet (!)
gávcci	gávccát
ovcci	ovccát
logi	logát
-nuppelohkái	-nuppelogát
čuodí	čuodát

Tázací kvantor *gal'le* 'kolik?' má též svůj ordinální tvar: *gallát* 'kolikátý?'

Mánnu znamená 'měsíc'. Jména sámských měsíců:

odđajagimánnu	leden	<i>odas</i> , # <i>odda</i> 'nový', <i>jahki – jagi</i> 'rok'
guovvamánnu	únor	(význam části kompozita <i>guovva</i> je neznámý)
njukčamánnu	březen	<i>njukča</i> 'labuť'
cuoŋománnu	duben	<i>cuoŋu</i> 'závěj'
miessemánnu	květen	<i>miessi</i> 'sobí tele'
geassemánnu	červen	<i>geassi</i> 'léto'
suoidnemánnu	červenec	<i>suoidni</i> 'seno'
borgemánnu	srpen	<i>borgi</i> 'růst sobích parohů'
čakčamánnu	září	<i>čakča</i> 'podzim'
golggotmánnu	říjen	<i>golggot</i> 'sobí býk unavený po říji'

skábmamánnu	listopad	<i>skábma</i> ‘polární noc’
juovlamánnu	prosinec	<i>juovllat</i> (PINom), v kompozitech <i>juovla-</i> ‘Vánoce’

Datum:

<i>Gallát beaivi dál lea?</i>	Kolikátého teď je?
<i>Dál lea njukčamánu goalmmát beaivi.</i>	Teď je 3. března.
... <i>miessemánu logát beaivi.</i>	... 10. května.
... <i>čakčamánu vihhtanuppelogát.</i>	... 15. září.
... <i>juovlamánu guokteloginjealját.</i>	... 24. prosince.
<i>Lea juovlaruohtta.</i>	Je Štědrý večer.
<i>Goas du riegádanbeaivi lea?</i>	Kdy máš narozeniny?
<i>Dat lea guovvamánu čihččet beaivve.</i>	7. února.

Hodiny:

diibmu – diimmu	/t’ijmuu – t’ijmmuu/	hodina
beal	/peä’l/	zkrácený tvar slova <i>bealli</i> ‘půl’
várta – vártta	/var ^h ta – vaarhta/	čtvrt
badjel	/pââ’t ^j el/	po
váile	/väjle/	před, bez

<i>Ollugo diibmu lea?</i>	Kolik je hodin?
<i>Diibmu lea...</i>	Je...
... <i>okta.</i>	... jedna.
... <i>beal guokte.</i>	... půl druhé.
... <i>beal oktanuppelohkái.</i>	... půl jedenácté.
... <i>vártta badjel golbma.</i>	... čtvrt na čtyři.
... <i>vártta váile njeallje.</i>	... tři čtvrtě na čtyři.
... <i>logi badjel guhtta.</i>	... šest deset.
... <i>guoktelegi váile gávcci.</i>	... za dvacet osm.

Cvičení.

1. Vyčasuj daná slovesa v plurálu přezenta:

<i>buktit</i> ‘přinést’	<i>dolastallat</i> ‘rozdělat oheň’	<i>rahpat</i> ‘otevřít’
<i>čuožžut</i> ‘postavit se’	<i>guovlat</i> ‘jukat’	<i>smiehttat</i> ‘přemýšlet’
<i>dadjat</i> ‘říct’	<i>jearrat</i> ‘zeptat se’	<i>veadjit</i> ‘být schopen’
<i>diehtit</i> ‘vědět’	<i>njoarrat</i> ‘lít’	<i>vuodjit</i> ‘jet’
<i>doaivut</i> ‘doufat’	<i>oahppat</i> ‘učit se’	<i>vuordit</i> ‘čekat’

2. *Ollugo diibmu lea?* Odpověz sámsky.

16:00

–

17:30

–

19:20

–

23:45

–

9:55

–

6:15

–

8:52

–

11:04

–

3. Rozepiš v sámštině následující data.

11. 2.

23. 4. _____
18. 5. _____
2. 7. _____
13. 8. _____
5. 10. _____
22. 11. _____
30. 12. _____

4. Procvičuj se vyjádření času s kolegou. Napište střídavě časy a data na papír a čtěte je sámsky. Vypytávejte se na datum narození.

5. Co s kým či s čím děláš? Na základě níže uvedených slov vytvoř konstrukce s komitativem.

<i>čállit</i>	<i>mánná</i>
<i>hállat</i>	<i>vilbealli</i>
<i>juhkat</i>	<i>eadni</i>
<i>láibut</i>	<i>beanna</i>
<i>stoahkat</i>	<i>biila</i>
<i>viežžat</i>	<i>mohtorgielká</i>
<i>vuodjit</i>	<i>áhkku</i>

6. Změňte podtržené části vět (dle nutnosti i predikáty) v plurál:

Šiljus lea mohtorgielká.

Mu viellja ii juga gáfe.

Son doalvu nieidda skuvlii.

Áhčči oastá munnje ođđa jáhka.

Čállu bargá gielddas.

Itgo don bora nisoláibbi?

Mun vuolggán gal'lestallat mu oarpmeale.

Moai bohte eahkedis viežžat máná ruoktot.

7. Jak se zeptáš sámsky...

... co je toto za pokoj?

... jaká je v hrnci polévka?

... co je to za obchod?

... co je dnes za den?

... co je to na stole za dopis?

... který chlapec támhle stojí?

8. Napiš krátký text (ca 15 vět) s titulem *Mu bearaš ja sohka*. Potřebnou terminologii najdeš v 1. lekci.